

Солтис М. О.,

Львівський національний університет імені Івана Франка

СПЕЦИФІКА НОМІНАЦІЇ СКОРОЧЕНИМ СЛОВОМ

У пропонованій статті з'ясовано мовний статус скорочень, схарактеризовано особливості номінації скороченим словом. Скорочені одиниці проаналізовано щодо комплексу ознак, притаманних одиницям зі статусом слова.

Ключові слова: скорочення, фрагментація, похідне слово, номінація.

В предложенной статье определен языковой статус сокращений, охарактеризованы особенности номинации сокращенным словом. Сокращенные единицы проанализированы соответственно единицам со статусом слова.

Ключевые слова: сокращение, фрагментация, производное слово, номинация.

The Article clarifies the lingual status of shortenings, characterizes specific features of the nomination using a contracted word. Contracted units have been analysed in terms of a set of characteristics inherent to units which have the status of a word.

Key words: shortening, fragmentation, derivative word, nomination.

Скорочення, поряд з іншими похідними та непохідними словами репрезентують лексико-граматичний рівень мовної структури і виявляють низку спільних та індивідуальних рис.

Єдність простих і похідних, зокрема, й скорочених слів, виявляється передусім у їх спільній номінативній функції [11, с. 227], у референції до світу дійсності [3, с. 10], що зумовлює їх принципову функціональну еквівалентність. **Метою** пропонованого дослідження є спроба встановити особливості номінації скороченою лексичною одиницею як мінімальною словотвірною конструкцією, окреслити специфіку номінації простим, похідним та різнотипними похідними скороченими словами.

Похідним визначено таку одиницю зі статусом слова, яка зумовлена іншим знаком (знаками), демонструє специфічну смислову структуру, що описується не через просте відсилання до вихідного знака (знаків), а за допомогою, побудованої за особливими правилами дефініції [пор. 3, с. 14]. Похідним словом є будь-яка вторинна одиниця номінації зі статусом слова, незалежно від його структурної простоти чи складності [3, с. 5]. Специфіку похідного і, зокрема, скороченого слова пов'язуємо з тим, що вони відображають особливий тип мовного значення – словотвірне.

Пропоноване дослідження базується на принципах теорії лексичного значення, сформульованих головно М. В. Нікітіним [5; 6; 7; 8]. Значення слова, за М.В. Нікітіним, – це концепт, тобто будь-яка дискретна змістова одиниця (образ) свідомості, зв'язана знаком.

Незважаючи на структурні відмінності, прості та похідні слова характеризуються спільними типами мовних значень: граматичним та лексичним. Семантичні структури простих та похідних назв навіть прийнято подавати в однаковому вигляді [13, с. 419]. Тому не дивно, що їх семантичні дефініції часто ідентичні: unverheiratet: nicht verheiratet; ledig: nicht verheiratet, unverheiratet [9, с. 25].

У спільному семантичному континуумі прості та похідні слова можуть за потреби об'єднуватись у лексико-семантичні групи (гіпер-гіпонімічні, еквонімічні, синонімічні, антонімічні). Виконуючи ідентичне ономасіологічне завдання, маючи певну комунікативну скерованість, вони підкріплюються однаковими структурно-семантичними змінами, що детермінуються загально-історичним характером мови.

Наявність багатьох спільних характеристик не стирає і відмінностей між похідними та непохідними словами [3, 9]. Спільну номінативну функцію прості та похідні слова реалізують різним способом. Специфікою похідного слова є властивість подвійної референції: "референції до дійсності, що є типовою для класу слів загалом, і референції до світу слів, що типова для вторинних одиниць номінації" [3, с. 10].

Комплексне дослідження скорочень визначає необхідність розгляду специфіки номінації скороченням у порівнянні з простим та нередукованим похідним словом.

Традиційно розрізняють номінацію елемента та події, залежно від об'єкта номінації (номіната) [11, с. 257]. Елементну номінацію зазвичай реалізує слово чи словосполучення, що позначають певний предмет, відношення чи процес реального світу. Номінація події притаманна реченню, номінатом якого виступає ситуація, як результат взаємодії предметів, відношень чи процесів [9, с. 26].

Номінативні одиниці можна класифікувати за різними параметрами: розчленована/нерозчленована, зовнішньо/внутрішньомовна, тривала/момен-тальна, самостійна/несамостійна, однослівна/неоднослівна, предикативна/непредикативна [3, с. 49].

Дослідження номінативного аспекту простого, похідного та похідного скороченого слова здійснено за наступними ознаками номінативних одиниць: 1. формальною: а) розчленована/нерозчленована; однослівна/неоднослівна; 2. семантичною: первинна/вторинна; конденсована/неконденсована.

1. а) Розчленована/нерозчленована номінація. Розчленованість знака передбачає властивість фіксувати свою смислову структуру у вигляді ономасіологічної бази та ономасіологічної ознаки [4, с. 24]. Слово може відображати певний елемент дійсності безпосередньо чи шляхом встановлення певного зв'язку між предметом дійсності та іншим словом [9, с. 27]. "У першому випадку слово служить таким позначенням відповідної ідеї, в чий структурі залишається нічим не виражена сама суть цієї ідеї, те як вона виявляється, в її реальних зв'язках. Це нерозчленовані назви відповідних предметів думки" [2, с. 420-421]. При номінації похідним, і, зокрема, скороченим словом певна сторона побутування понять виражається тими відношеннями, що існують всередині самого слова [2, с. 420-421].

Слово називає предмет чи ознаку синкретично, похідне і похідне скорочене слово роблять це розчленовано, відображаючи ономасіологічну базу та ономасіологічну ознаку, несамостійні для похідних слів загалом.

Тезу про розчленованість смислової структури похідного слова глибоко розвинув у теорії словотвору М. Докуліл [12]. Зокрема, автор вважає, що утворенню найменування передують операції опрацювання, розчленування і впорядкування у свідомості відображеної дійсності, залежно від типу найменування. Явище, яке підлягає найменуванню, завжди спочатку потрапляє до певного понятійного класу, котрий має в мові відповідне категоріальне вираження, а пізніше, в рамках цього класу воно визначається певною ознакою. Понятійний клас постає в ономасіологічній структурі найменування як ономасіологічна база, а ознака отримує статус ономасіологічної [12].

1. б) Однослівна/неоднослівна номінація. Разом із похідним словом, скорочення загалом наближене до простого у своїй однослівності. Незважаючи на розчленованість структури, похідні слова завжди співвідносяться з окремими поняттями. Трансформуючи зміст з поверхневого рівня на глибинний, похідна одиниця виступає як процес універбації [10, с. 41]. Скорочене похідне виявляє у цьому процесі здатність до максимальної семантичної компресії, згортання. Компресію, своєю чергою, можна визначити як ущільнення, скорочення, злиття двох чи більше частин конструкції в одну при збереженні значення вихідної структури [Прищепа]. Специфіка скорочення зумовлена тим, що воно виступає результатом двох процесів – редукції та складання певних слів або основ.

2. а) Первинна/вторинна номінації. Прості слова традиційно розглядають як невмотивовані мовні знаки, хоч, як стверджував Ш. Баллі, розуміння непохідного слова є дуже спрощеним. Існує низка слів, повністю простих за своїм звуковим складом, але вони викликають внутрішню асоціацію за допомогою імпліцитних синтагм [1, с. 152]. Загалом же, номінація словом – первинна, просте слово відсилає до поняття чи предмету, яке воно репрезентує. Похідне слово позначає невідоме через відоме, через відомий та зрозумілий знак чи знаки мови, тобто поєднання нового досвіду зі старим [11, 70]. Щодо змісту значення, то похідне слово виводить його шляхом відсилки до базового слова. Так само значення похідного скороченого слова можна вивести зі значення його безпосередніх компонентів. Наприклад, значення знаку *ABS* можна зрозуміти за допомогою експлікації кожного слова, прихованого за певною літерою: *ABS Ausschuss für biologische Sicherheit* – комісія з питань біологічної безпеки. Лише через відсилання до базової лексики можна зрозуміти зміст, кодований цим знаком. Отож, номінація скороченим словом завжди вторинна за своєю суттю.

Подібно до інших похідних слів, у процесі номінації скорочення фіксують змістову розчленованість позначуваної структури формальною розчленованістю морфологічної структури. Похідність скорочення зумовлює вторинність його номінації, в результаті якої виникає нове слово, яке містить частину компонентів вихідної одиниці.

Варто зазначити, що певні скорочені слова, як, наприклад, *NATO*, чи усічення *Auto*, внаслідок процесу жорсткої лексикалізації вже не потребують сприйняття у розшифрованому вигляді. Вони зрозумілі і без проміжного етапу відсилання до нередукованої форми. Однак це не виключає теоретичної можливості такої процедури, яку не можна застосувати до простих слів.

За рівнем співвіднесення фрагментованих одиниць з вихідними формами їх можна поділити на три основні групи:

– скорочення, які прозоро корелюють з вихідними формами. Прикладами слугують ініціальні скорочення, наприклад, *DFB Ü Deutscher Fußballbund* – німецька федерація футболу, де за кожною літерою декодується повнозначне слово, а також часткові скорочення, як *NS-Zeit Ü Nazizeit Ü National-sozialistische Zeit* – час правління націонал-соціалістичної партії чи усічення *Info Ü Information* – інформація.

Зрозуміло, що мова тут може йти лише про ідеального мовця, який володіє достатніми знаннями, щоб декодувати будь-яку інформацію. Адже, можливості декодування безпосередньо залежать від мовних та фахових знань конкретного носія мови.

– скорочення з частковою кореляцією з вихідною формою. Іноді при широкому вживанні певного скорочення потреба в його розшифруванні може відступити на задній план, в результаті чого декодування зазнає лише частини скорочення, або таке декодування стає опосередкованим. Так, у свідомості сучасного носія німецької мови фрагментована одиниця *D-Zug* – асоціюється не з вихідною формою *Durchgangszug*, а через відсилання до іншої вихідної форми – *Schnellzug* – швидкісний поїзд.

– скорочення з непрозорою кореляцією з вихідною формою. Це стосується скорочених одиниць, які стають незрозумілими у суспільстві через те, що зникли поняття або реалії, які ці скорочені одиниці позначали. Так, багато мовців вже не ідентифікують назву *KPD* з поняттям комуністичної партії Німеччини, яка зникла з політичного життя. Така ж ситуація із усіченням *Kapo* \Leftarrow *Kapral*, що мало значення наглядача у концтаборі із числа ув'язнених, а в сучасній мові зустрічається як військовий жаргонізм у значенні унтерофіцер. Слід однак відрізняти такі скорочення із затемненою мотивацією від скорочень, сприйняття яких ускладнене незрозумінням чи незнанням понять або реалій, які кодуються цими скороченнями. Так, без спеціальних знань важко зрозуміти абрєвіатури *BDZV Ü Bundesverband des deutschen Zeitungsverlegers*, *FMF* \Leftarrow *Freiburger Materialforschungszentrum*.

2. б) Конденсована/неконденсована номінація. Номінація простим словом (чи окремим лексико-семантичним варіантом слова) не супроводжується якоюсь конденсацією його змісту. У процесі творення похідне слово синтезує нове значення шляхом накладання декількох. Зрозуміло, що такий процес породжує не просту суму двох різних значень, а нове, конденсоване, часто переосмислене значення. У скороченні семантична компресія досягає свого максимального вираження, коли значення складеного слова, словосполучення і навіть речення кодуються окремими сегментами чи літерами в складі однієї лексичної одиниці. Скорочення, особливо ініціальні, вважають одним із найпоширеніших засобів семантичної компресії, особливо в публіцистичному стилі.

З погляду семіотики результатом скорочення є поява додаткового (редукованого) позначаючого для незмінного позначуваного, тобто позначуване отримує два позначаючі, пов'язані між собою процесом скорочення. Однак у переважній більшості випадків новоутворене скорочення лише на початковій стадії дублює розчленоване

найменування, у процесі функціонування відбувається його переосмислення як самостійного знака, який наро-щує нові значення і, особливо, нові конотації. Графічні скорочення можуть інколи, а лексичні зазвичай зазнавати і семантичних та граматичних змін.

Результат дослідження номінативного аспекту скорочення відображає таблиця 1.1.

Таблиця 1.1

Специфіка номінації простим, похідним та похідним скороченим словом

Номінативні ознаки	Просте слово	Похідне слово	Похідне скорочене слово
Розчленована		+	+
Нерозчленована	+		
Однослівна	+	+	+
Неоднослівна			
Первинна	+		
Вторинна	*1	+	+
Конденсована		+	+
Неконденсована	+		

Важливим аспектом пропонованого дослідження було з'ясування мовного статусу скорочень, для цього їх проаналізовано щодо комплексу ознак, які притаманні одиницям зі статусом слова. Для номінації скороченими одиницями характерні особливості, відмінні від процесів номінації непохідним словом. На відміну від непохідного слова, яке називає предмети, явища чи ознаки нерозчленовано, номінація похідною одиницею, у повному та скороченому варіантах – розчленована і теоретично завжди можлива, інша справа, що потреба в такому розчленуванні зумовлена комунікативними потребами та фоновими знаннями конкретного носія мови. Похідна лексика, скорочення зокрема, є продуктом вторинної номінації – до об'єкта номінації та іншого слова. Похідне слово має здатність конденсувати значення за рахунок компресії у рамках однієї лексичної одиниці декількох слів, хоч і в редукованій формі. У скороченні така конденсація змісту набуває максимальних ознак.

Література:

1. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка / Ш. Балли. – М. : Изд-во иностр. лит., 1955. – 416 с.
2. Винокур Г. О. Заметки по русскому словообразованию / Г. О. Винокур // Избр. работы по рус. языку. – М. : Наука, 1959. – С. 419-422.
3. Кубрякова Е. С. Типы языковых значений. Семантика производного слова / Е. С. Кубрякова. – М. : Наука, 1981. – 224 с.
4. Кубрякова Е. С. Об определении границ ономазиологических исследований / Е. С. Кубрякова // Проблемы ономазиологии : науч. тр. Курского пед. ин-та. – Курск, 1977. – Т. 175. – С. 23-26.
5. Никитин М. В. Лексическое значение в слове и словосочетании / М. В. Никитин. – Владимир, 1974. – С. 34-145.
6. Никитин М. В. Лексическое значение : структура и комбинаторика / М. В. Никитин. – М. : Высшая школа, 1983. – 125 с.
7. Никитин М. В. Курс лингвистической семантики / М. В. Никитин. – СПб. : Научный центр проблем диалога, 1996. – 760 с.
8. Никитин М. В. Основы лингвистической теории значения / М. В. Никитин. – М. : Миброком, 2009. – 170 с.
9. Паславская А. И. Эксплицитное и имплицитное отрицание в современном немецком языке (на материале производной и непроизводной лексики) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Паславская Алла Иосифовна. – Харитончик З. А. Имена прилагательные в лексико-грамматической системе современного английского языка / З. А. Харитончик. – Минск : Вышэйшая шк., 1986. – 95 с.
10. Языковая номинация: виды наименований. – М. : Наука, 1977. – 360 с.
11. Dokulil M. Zum wechselseitigen Verhältnis zwischen Wortbildung und Syntax / M. Dokulil // Wissenschaftliche ZS der Karl-Marx-Universität Leipzig, Gesellschafts- und Sprachwissenschaftliche. – 1968. – Reihe 17. – S. 203-211
12. Weinrich U. Explorations in Semantic Theory / U. Weinrich // Current Trends in Linguistics. – The Hague : P. Mouton, 1966. – P. 395-477.